

VTSZ

SÁTORALJAUJHELY

2012

Sok szeretettel köszöntöm az LIX. Országos Vasutas Természetjáró Találkozó Résztvevőit a Zemplén fővárosában! Sok szép program vár ránk ez alatt a pár nap alatt. Mindenkinek kellemes időtöltést, jó szórakozást és persze jó időt kívánok!

Bartók Julianna szerkesztő

Sátoraljaújhegyi Saláta

A város története

Az első feljegyzések szerint 904-ben vette hatalmába a környéket Alaptolma, Ketel vezér fia, s a gróf Cseszneky család őse, majd az Aba nemzetség birtokába került. 1110-ben Könyves Kálmán az Apuliából ideköltözött Casertai Rátold grófnak adományozta a területet.

Saturhalma a tatárjáráskor elpusztult. A túlélők – mivel ezt a lakóhelyet a Bodrog és Ronyva gyakori áradásai is állandóan veszélyeztették – nem építették újjá. Az új település („nova –villa”) helyéül a Ronyva patak jobb partját választották, a Sátorhegy tövéénél. Ennek az első írásos említése IV. Béla 1256-ban készült okiratában történik. A pálos rend ekkor telepedett le az akkor még különálló településnek számító Barátszeren, a város legrégebbi részén.

Újhely 1261-ben kapott városi rangot V. István ifjabb királytól. Ekkor épült a vára is. III. Endre városnak („civitas”) nevezte „Saturala Wyhel” alakban.

I. Lajos király 1351-ben a legyőzött litván fejedelem fiának, Koriatovics Tódor hercegnek adományozta, aki rutén telepésekkel népesítette be. A 13 – 14. század folyamán végig királyi, illetve királynői birtok volt. Luxemburgi Zsigmond 1429-ben Pálóczy György esztergomi érseket és fivéreit tette meg a vidék urává.

A Pálóczy és a Perényi család hosszú időn át versengett, sőt hadat is vezetett egymás ellen Újhely váráért és birtokáért. 1533-ra sikerült a Perényieknek a birtokokat irányításuk alá vonni, akik protestánsok lévén, a katolikus intézmények helyett protestáns iskolát alapítottak Patakon és Újhelyen is. Az újhelyi vár jelentősége a sárospataki várkastély árnyékában egyre inkább csökkent. 1558-ban a várat Telekessy Imre császári hadvezér leromboltatta.

A várost 1566-ban a törökök kirabolták és felgyújtották.

1567 és 1573 között kamarai birtok, 1573-tól a Dobó családé. 1605 és 1607 között Bocskai István hajdú szállták meg, majd 1608-ban Lorántffy Mihály lányai örökölték.

A Rákócziak 1616-tól birtokolták házasság révén. Lorántffy Zsuzsanna 1660-ban bekövetkezett halála után menyee, Báthory Zsófia és unokája, I. Rákóczi Ferenc örökölte. 1640-ben az Újhelyi Oremus szőlő presbiter Sepsőlaczi Máté páter készítette az első aszúbort.

1697-ben egy újhelyi országos vásáron pattant ki Tokaji Ferenc felkelése, amely egész Hegyalját forrongásba hozta és előfutára lett a Rákóczi vezette szabadságharcnak. II. Rákóczi Ferenc Újhely fejlesztésére rendszeresen adományokat adott, testőrei számára külön utcacsort építtetett. A szatmári béke után az elkobzott Rákóczi-birtok részeként Trauthson, osztrák herceg birtokába, majd kamarai kezelésbe került. 1806-ban – a pataki uradalom részeként – Bretzenheim hercegé lett.

Kereskedelme a 18. században megtelepedett görög és zsidó kereskedők irányítása alatt fejlődött és túlnőtt a város határain. A század közepén Zemplén vármegye végleges székhelyéül jelölték ki.

A lakosságot 1739-ben pestis, 1831-ben kolera, 1834-ben földrengés, 1845-ben árvíz pusztította.

A szabadságharc alatt 1849 januárjában fegyvergyár működött Újhelyen. A bukás után a város lakossága ellenzéki magatartást tanúsított.

1871-ben a Magyar Északkeleti Vasút megnyitotta Szerencs –Sátoralja-Újhely vonalát. A vasútépítés idején a városban nagy izgalmakat keltett a pályaudvar elhelyezése, mert az építendő vasúttársaság és az állam az indóház helyét máshová javasolta, mint ahová az újhelyiek óhajtották. Sátoraljaújhelytől Ungvárig a vasút 1872-ben készült el.

Az infrastruktúra fejlesztése gyors ütemű volt: a városi villamos erőmű 1896-ban létesült, a vízvezeték és csatornahálózat kiépítése 1906-ban kezdődött.

1833-ban nyílt meg az első kórház, majd 1890-ben a város vezetése új kórház építéséről döntött, melyet 1905-ben adtak át. A kiegyezést követően pezsgő kulturális élet jellemezte a települést. A „Zemplén megyei Híradó” 1862-től, a „Zemplén” című hírlap 1870 és 1944 között jelent meg. Színház épült (1883), megalakult a Kazinczy-kör (1902), sportegyletek szerveződtek (1890), tornacsarnok, fürdő nyílt (1900).

Sátoraljaújhely a 18-19. században mezőváros volt, 1871-ben pedig, amikor a mezővárosi rang az egész országban megszűnt, nagyközséggé alakult. 1899-ben a település rendezett tanácsú várossá alakult, vállalva a nagyobb önállósággal járó többletterheket.

A Sátoraljaújhelyi Törvényszéki Palota és Fogház 1905-ben készült el Czígler Győző műépítész tervei alapján.

A cseh haderő 1919. április 30-án elfoglalta a várost. A Tanácsköztársaság katonai egységei június 6-án foglalták vissza. A csehek augusztus 13-án ismét bevonultak és egészen 1920 tavaszáig megszállva tartották a környéket. Az új határ kettévágta a települést

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében Újhely határvárossá lett. A város közel 2000 hektár területtel, egy iparteleppel, és egy vasútállomással lett szegényebb (az elcsatolt városrész az Újhely (Slovenské Nové Mesto) nevet kapta Csehszlovákiában).

A két világháború között a város fejlesztésére – bár történtek beruházások – a kormányzat összességében kevés erőt fordított. Az irredenta és revizionista mozgalom a város feletti hegyen Magyar Kálvária emlékművet állíttatott (1946-ban lerombolták, a rendszerváltást követően újjáépítették).

1924-ben Károlyi gróf kezdeményezésére megépült a város főútvonalán áthaladó kisvasút, amellyel a hegyközi Pálházától egészen Nyíregyházáig el lehetett jutni. A városon áthaladó szakaszt az 1980-as évek elején felszámolták.

1944. március 22-én a város börtönében fogva tartott politikai foglyok kitörték. A német katonai segítséggel leverte Sátoraljaújhelyi börtönlázadásnak 60 halálos áldozata volt.

1944 nyarán a városból több mint 4000 zsidó lakost deportáltak.

A negyedik és a második ukrán front egységei heves harcokat követően 1944. december 3-án űzték ki a német egységeket.

Sátoraljaújhely megyeszékhelyi rangját Zemplén vármegye megszűnésével, 1950-ben veszítette el.

Városrészek

A városhoz tartozik 1981 óta Rudabányácska, Széphalom és 1985 óta Károlyfalva.

Széphalom községet a rudabányácskai bányászok alapították, először 1440-ban említik Kysbanya néven. Itt élt 1806-tól haláláig Kazinczy Ferenc. Az akkoriban Kisbányának, Kisbányácskának nevezett községet Kazinczy nevezte el Széphalomnak, bár hivatalosan csak 1886-ban kapta meg a nevet. Itt található a Kazinczy emléksarnok, a kertben Kazinczy Ferenc sírja és a 2008-ban létrehozott Magyar Nyelv Múzeuma. Széphalomhoz 1940-ben hozzácsatolták Hosszúlázt, majd 1981-ben az egészet Sátoraljaújhelyhez.

Károlyfalvát német telepések alapították az 1750-51-es években, akiket az új tulajdonos, Trautson János herceg hozott a Fekete-erdő vidékéről a Sárospatak melletti elkobzott, kiürült volt Rákóczi-birtokra. A települést a herceg Károly nevű fiáról nevezte el (Carolfalve, Karlsdorf). A megélhetést keseső jövevények - 16 család - nehéz munkával teremtették meg az irtványtelepülést, s tartották fenn magukat a két város között földművelésből, állattartásból, szőlőművelésből, építettek maguknak templomot és iskolát, községházát és parókiát, lassan asszimilálódva, s a 20. század viharaiiban egyértelműen ragaszkodva a magyar földhöz.

Nevezetességek

Bortemplom

Sátoraljaújhely fasor u.

A helyi hagyomány szerint Szepsi Laczkó Máté református prédikátor készítette a világon az első aszúborot az újhelyi Oremus-dűlő terméséből. Ennek emlékeztét őrizi az 1911-ben felépített a Thoroczky-Wigand Ede által tervezett "Bortemplom" a hegyaljai mezővárosok címereivel. Az ősi helyi borkultúra tanúi a Bortemplom alatt húzódó pinceágak. Sátoraljaújhely híres borpincékkel rendelkezik, közöttük a zsólyomkai és az ungvári pincékkel. Ez az egyetlen város, ahol "templomot" emeltek a bornak.

Kazinczy Ferenc Múzeum

Sátoraljaújhely, Dózsa György út 11.

1827-ben - mint ez a kapuzat záradékán is olvasható - Sennyey Károly építtette. 1834-től a Zempléni Kaszinó otthona volt. 1950-ig városházának használták, majd szlovák tanítási nyelvű általános iskola volt benne az 1980-as évek közepéig. A zárt sorú beépítésű, egyemeletes saroképület eredetileg téglalap alaprajzú

volt. 1894-ben a klasszicista épületet városháza céljára, eklektikus stílusban erősen átalakították, és így vált zárt, belső udvarossá. Részben alapincézett, a pince és a földszinti helyiségek boltozottak. Az udvari homlokzatok függőfolyosósak. A kilenc tengelyes utcai főhomlokzat középtengelyét a bejárati kapu előtti portikuszszerű, két toszkán oszlopon nyugvó erkély-építmény és a főpárkány fölötti timpanonos attika hangsúlyozza. 1990-től ad otthont a zempléni Kazinczy Ferenc Múzeumnak.

Római katolikus plébánia-templom

Sátoraljaújhely, Széchenyi István tér 10. A középkori templomot 1482-ben építették újjá. Miután 1765-ben és 1768-ban leégett, lebontották. 1771-től 1795-ig építették föl az új templomot, ami 1812-ben újra leégett. 1860-ban Szent István tiszteletére szentelték fel. 1910-ben kereszthajóval és új szentéllyel bővült. Főoltárát Hild Lipót készítette. Két oltárképét Boruth Andor újhelyi festőművész festette. Szomszédságában áll az 1852-ben épült, romantikus stílusú, műemlék jellegű plébániaház.

Waldbott-kastély

Sátoraljaújhely, Széchenyi István tér 10.

A XVIII. században épült, barokk stílusban. Szirmay Antal építtette, majd a XIX. század második felében a báró Waldbott család tulajdonába került. Domboldalban épült, így az utcai hosszanti homlokzati oldalon kétszintes, míg a kerti nyugati oldalon földszintes. Az utca vonalán szabadon álló, téglalap alaprajzú, mandzárdtetős, háromablakos középizalittal. A főhomlokzaton tagozott osztópárkány, díszes főpárkány. Az alsó sorú négyzetes ablakok kőkeretesek, a felső ablakok mellvédje ugyancsak kőből készült, míg a többi részen vakolatból alakították ki a kereteket. Az alsó szint dongaboltozatát e század elején átépítették, porosz-süvegboltozatra. A lakószinten a szobák teknőboltozatosak, a középizalít mögötti nagyteremben ma már síkfödém van, párkánnyal. A nagyteremben lemázolt kőkeretes kandalló áll. Említésre méltó a régi (kőfedlapos, pilléres megoldású) védett kerítés. Az épületben jelenleg öregek Napközi Otthona működik.

Görög katolikus templom

1738-ban épült, tornya 1777-ben, de teljes befejezése a XVIII. század végéig húzódott. Az építészeti szempontból igénytelen belső térben gazdag barokk berendezés található. Az ikonosztácion erősen horizontális tagolású, aranyozott keretépítménnyel. Dúsan faragott, áttört királyi ajtó, galíciai műhelyre valló kvalitásos ikonok díszítik.

Pálos-piarista templom és rendház

Sátoraljaújhely, Deák Ferenc u. 11-14.

Sátoraljaújhely legértékesebb műemlék együttese a város legősibb részén, az ún. Barátszeren található. A rendház falán architektonikus falfestés látható. Gótikus templomában gyönyörű barokk főoltár és stallumok teremtenek áhítatos hangulatot.

Az újhelyi pálosok Szent Egyed kolostorát a XIV. század elején alapították és kezdték építeni. 1566-ban a tatárok várost és a kolostort felgyújtották. A XVI. és a XVII. század folyamán az épületegyüttest fokozatosan helyreállították, déli oldalához Rákóczi Ferenc építtette a ma is álló ki kápolnát. A pálos rend 1786-ban történt fokozatos feloszlata után, 1789-ben a piaristák kapták meg a kolostort és a templomot. Ekkor a templom titulusát Szent Egyedről Kalazanci Szent Józsefre változtatták. Jelenlegi titulusa: Nagyboldogasszony. A templom megőrizte jellegzetes középkori, pálos alaprajzát.

SZOBROK

Honfoglaló magyarok szobra

Szoborkompozíció a volt pénzügyi patota, a mai Középsiskolai Leánykollégium főoromzatán (Kossuth Lajos u. 31.). Alkotója Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész. Terméskőből készült 1928 körül. A két honfoglaló magyar vitéz alakja között eredetileg felállított magyar középcímert ábrázoló címerpajzsot és szent koronát 1945 után lebontották.

Kazinczy Ferenc

1968-ban állította a városi tanács Kazinczy Ferenc bronz mellszobrát a Városháza udvarán, az író egykori levéltári munkahelye közelében. A szobor alkotója Pátzay Pál szobrászművész, akadémikus, a Képzőművészeti Főiskola professzora. A talapzaton felirat: "Kazinczy Ferenc".

Leneau

Az újhelyi Városligetben áll Sikota Győző és Hamzély Jenő alkotása Nikolaus Leneau pirogránitból készült mellszobra a pécsi Zsolnai-gyárban készült, s Keresztury Dezső költő, akadémikus avatta fel 1976-ban. Annak emlékéért őrzi, hogy a költő az újhelyi gimnázium tanulója volt.

Kazinczy Lajos

Kazinczy Lajos honvéd ezredes volt, Kazinczy Ferenc és Török Zsófia legkisebb gyermeke. Apja halála után az akadémia a tulni utász hadiiskolába küldte, ahol Görgey Artúrral együtt tanult. A tavaszi hadjárat idején hadtestet vezetett.

Petőfi Sándor

Petőfi Sándor szobra a róla elnevezett Általános Iskola és a Református templom között kicsinyke téren áll 1974-óta. Az bronz alkotás Kovács József Béla szobrászművész munkája. Posztamente riolituffa.

Esze Tamás

Az Esze Tamás Általános Iskola előtt állította a névadó mészkőből faragott mellszobrát a város 1966-ban. Alkotója Búza Barna szobrászművész, felírta: "Esze Tamás 1666-1708".

Kossuth Lajos

1911-ben, születésének centenáriumán szobrot emelt Kossuth Lajosnak a város és a vármegye. Költségeit nagy lelkesedéssel közadakozásból szedték össze. A város méltó módon emlékezett meg fiáról! Gárdos Aladár alkotása Kossuth szobornak, szellemiségét is megidézte.

Városháza

Sátoraljaújhely, Kossuth tér 5

.Zemplén vármegye egykori székháza a város főterének keleti oldalán. A vármegyei közigazgatás 1748-ban költözött végleg Újhelybe, s a helytartótanács 1752. évi sürgető leiratára határozta el a vármegyei közgyűlés, hogy Újhelyben, a vármegye legjelentősebb városában felépítteti székházát. A telket az akkori földesúr, Trautsohn János adományozta, ez azonban szűknek bizonyult Salvator Aprilis olasz építész terveihez, ezért a vármegye megvásárolta a Kéry család szomszédos telkét is. Az épület homlokzatán elhelyezett táblán az 1754-es évszám áll, mely az építési idő kezdetét jelzi; végleges alakját 1768-ra nyerte el, ekkor történt az épület birtokbavétele. Az egyemeletes főépület utcai homlokzatán 2+5+3+5+2 osztással alakították ki a kőkeretes ablakokat; oromzatos középrizalitja mögött helyezkedik el a hatalmas teknőboltozattal fedett díszterem. A vármegye egykori közgyűlési terme fontos döntések, a reformkorban éles politikai harcok színhelye volt. Kazinczy Ferenc és Kossuth Lajos gyakran megfordult falai között. 1843-ban földrengés rongálta meg, az 1905. évi vármegyei ellenállás országos hírvé tette. A nagyterem díszítésére híres zempléniek arcképei, helyi vonatkozású eseményeket megörökítő festmények készültek, pl. Dudits Andor: Sajóköri országgyűlés, Boruth Andor: Zempléni bandérium az ezeréves ünnepségen, Stetka György egészalakos Kossuth-festménye, továbbá jeles főispánok portréi. Az északi szárny emeletének öt termében helyezték el Zemplén Levéltárát, amely 1273-tól őrzi a vármegye, Újhely, a zempléni városok és családok iratait.

Az épületben működtek a vármegyei főhivatalok, a főispán, az alispán, a fő- és aljegyző, a főorvos, az építész. A hivatalok mellett a telek alsó végében börtön volt, melyet 1813-ban bővítettek, 1859-ben új vármegyei börtönnel egészítették ki. A hátsó udvarában kialakított megyei fogházban 1887-ben 258 rabot őriztek. A megyeháza már a reformkorban szűknek bizonyult, 1812-ben, 1823-ban, 1903-ban pályázatot írtak ki új székház építésére, de a megvalósításra nem került sor. 1928 végén még a Bach-korszakban emelt háromszintes hátsó épületrészét, az egykori törvényszéket és fogházat átépítették, 12 bérlakást

alakítottak ki benne. Az építkezést a Fejér és Dános cég végezte. 1931-ben főutcai frontját és a szomszédok felőli falakat kiemelték, főbejáratát átalakították. Két udvara volt, az elsőre vezették a 19. század elején a Dörzsik-kút vizét; itt áll ma Kazinczy Ferenc szobra. A hátsó udvart határoló épületrészt, a lakásokká átalakított szárnyat az 1980-as években bontották le. Az épület 1950-ig eredeti célját szolgálta, Zemplén vármegye közigazgatási önállóságának megszűnése után a városi tanács költözött az épületbe, itt voltak a járási közigazgatás hivatali helyiségei; ma városháza.

Zemplén Levéltár

Sátoraljaújhely, Kossuth tér 5

Zemplén vármegye Archívuma az 1754 és 1768 között felépült megyeháza északi szárnyának emeletén kapott elhelyezést. Az addig összegyűjtött anyagot előbb két teremben, a kor ízlésének megfelelő, barokk szekrényekben rendezték el, alul hámosoros, hajlított fiókokban, felül hatsoros, nyitott, később számmal ellátott polcokon, amelyek Speck József újhelyi asztalosmester remek munkáját dicsérik. Kazinczy Ferenc kezdeményezésére, aki 1815-től 1831-ig, 16 éven át volt a levéltár munkatársa, 1832-1839 között újabb három teremmel bővítették a levéltári részt, majd 1844-ben az öt termet egybenyitották. Ma is ezekben őrzik a megye teljes feudáliskori iratanyagát a 16. századtól 1849-ig. Az egész falfelületet kitöltő, impozáns szekrény sorok, s a viaszosváson takarókkal ellátott, számozott polcok, vasablakok, vasajtók látványának is szépek, az országban egyedülállóan idézik a 18-19. századi levéltár hangulatát. A 20. század elejétől az Archívum melletti folyosón, majd később

a földszinten alakították ki újabb raktárakat a gyarapodó iratállomány számára. A jelenlegi raktárhálózat az 1970-1980-as évekre alakult ki, s most 14 teremben őrzik az 1950-ig fennállott, történelmi Zemplén vármegye és a mai Magyarország területén maradt zempléni települések, családok írásos múltját, 1271-től nagyjából a rendszerváltás korszakáig. A megyeháza épületében elhelyezést nyert vármegyei levéltár logikai rendjét Szirmay Antal főjegyző, híres történétíró alakította ki 1777-ben, jeles utódai között találjuk Kazinczy Ferenc költőt, nyelvújítót, aki széphalmi otthonát „a magyar szellemi élet telefonközpontjává tette”. Ők ketten alakították ki a 16-18. századi megyegyűlési iratokat tartalmazó, Szirmay-Kazinczy-féle történelmi iratok gyűjteményét, amely a levéltárnak legértékesebb és egyik legtöbbet kutatott része; benne magyar királyok és német-római császárok, erdélyi fejedelmek, egyházi főméltóságok, arisztokraták, hadvezérek leveleivel. Az ennek részét képező Autographa-gyűjteményt Kazinczy saját magángyűjteményével is gazdagította. Az iratok mellé több esetben elhelyezte a levelek íróinak rézkarcait, ez a különleges irategyüttes ma is Kazinczy kézírásos mutatójával kutatható. A levéltár feudáliskori iratanyaga rendkívül gazdag, a megyegyűlések jegyzőkönyvei 1558-tól megtalálhatók. A polcokon különféle megyegyűlési, adószedői, nemességi, kolerázadási iratok, összeírások sorakoznak, s itt található Bocskai, Bethlen, a Rákócziak szabadságmozgalmainak, a reformkor jeles alakjainak, köztük Kossuth Lajosnak a levelei, a kultúrának és a mindennapi életnek a dokumentumai. Az iratok között olyan érdekes darabok is találhatóak, mint pl. Dobó Istvánnak, az egri várvédelem hőségének 1558-ból való végrendelete, Wesselényi Ferenc nádor közel száz levele, néprajzi, irodalomtörténeti vonatkozású iratok, árszabások, céhszabályzatok, esküszövegek, híres magánpercek és így tovább. Sok zempléni községnek megtalálható itt az urbárium, összeírásai; fennmaradtak követi jelentések, számadások, a világhírű tokaji szőlőműveléssel és borkereskedelemmel kapcsolatos iratok, határozatok. A vármegye későbbi korszakaiból ugyancsak gazdag forrásértékű bizottmányi iratok, alispáni, főszolgabírói irategyüttesek maradtak ránk. A levéltár a tudomány műhelye, amelynek iratanyagát gazdag könyvtár egészíti ki, és helyben használatra rendelkezésre áll. Legértékesebb kötetét még Szirmay, majd Kazinczy gyűjtötte, sok esetben ma is olvashatók Kazinczy bejegyzései. A gyűjteményt a Zempléni Casino könyvtárának megmaradt darabjai gyarapították, korunk könyvterméséből pedig főleg a helytörténeti anyag gazdag, kiegészíti a Városi Könyvtár és az iskolai könyvtárak hiányait. A levéltár történetéről, az őrzetében lévő iratokról igen sok tanulmány, önálló kötet jelent meg; a levéltárosok a helytörténetírásnak tevékeny művelői. Levéltári kiadványsorozatok:

- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyve (korábban: Borsodi Levéltári Évkönyv)
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek (korábban Borsodi Levéltári Füzetek)
- Acta Archivistica.

Az intézmény nemcsak tudományos, hanem közigazgatási feladatkört is ellát, megbecsült közművelődési tevékenységet végez, gyümölcsözően együttműködik más közgyűjteményekkel, a Városi Könyvtárral, a Művelődési Központtal, a Kazinczy Múzeummal, a Kazinczy Ferenc Társasággal, a közép- és általános iskolákkal.

Magyar Nyelv Múzeuma

Kazinczy egykori gyümölcsös kertje helyén új, a XXI. századot képviselő épülettel gyarapodott 2007-ben a Kazinczy Emlékpark, melyet a magyar nyelvnek emeltek. Évente rengetegen látogatnak el egyénileg és csoportokban Magyarország minden részéről Kazinczy széphalmi sírjához és a közelben lévő emléksarokba, érkeznek látogatók az ország határain kívülről is. Széphalom vonzását tovább növelte az, hogy itt valósult meg egy előadóteremmel is rendelkező közgyűjtemény, a magyar nyelv országosan egyedülálló múzeuma. A kiállítások a magyar nyelv több mint ezeréves történetét mutatják be időrendben: nyelvméleinket, kódexeinket, nyelvtankönyveinket, szótárainkat, szakfolyóiratainkat, jeles íróink kézírását, a nyelvtudósok arcképeit. Az épület az Ybl-díjas Radványi György építésztervén alapján készült.

Titkok titka. A magyar nyelv múltja, jelene és jövője címmel épült meg a Magyar Nyelv Múzeuma nagyszabású, interaktív állandó kiállítása, a széphalmi intézmény legfontosabb tartalmi egysége. A tárlat alapcélja az, hogy a 21. század igényeinek megfelelően, a kor technikai lehetőségeit felhasználva, gyerekeket és felnőtteket egyaránt megmozgató, ismeretterjesztő módon tudományos és kreatív, ösztönző módon játékos formában mutassa be nemzeti kultúránk alapjait: anyanyelvünknek a titkait, szépségeit és történetét.

A magyar szó világa (állandó kiállítás)

A múzeum 2009-ben megnyíló állandó kiállítása a magyar nyelv múltját, jelenét és jövőjét mutatja be. Ennek főbb állomásai: A magyar nyelv a világ nyelvei között, Nyelvünk múltja, Nyelvjárásaink, Szaknyelvek, szleng, e-nyelv, Anyanyelvünk életeréje. A kiállítás

bemutatja a magyar nyelv főbb nyelvtani, szókészlet-tani jellemzőit is. A kiállítás egyes epizódjai kis „kincsházákban” foglalnak helyet, és csábítják nyelvünk bűvárait.

Akadémiai Terem

2009. október 27-én megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma Akadémiai Terme. Kazinczy Ferenc rajza (a Magyar Tudós Társaság „kerekasztaláról”) ihlette a nyelv-múzeum ovális alakú, bástyaszerű épületrészét. A terembe most egy nagy asztal került, 28 székkal, kis obeliszkekre vésett nevekkal: ezzel állítunk emléket a Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia) tagjainak, Teleki József elnöknek és a huszonhét tagnak. A falon gróf Széchenyi Istvánnak, illetve Hébének, az ifjúság és tudás istennőjének, az Akadémia jelképének festménye látható, továbbá huszonegy magyar író és költő arcképe, valamint idézetek, vallomások a magyar nyelvről.

A magyar nyelvújítás (állandó kiállítás)

„Kívívánk a szép tusát” A magyar nyelvújítás címmel új kiállítás nyílt A Magyar Nyelv Múzeumában. A tárlat a Pásztor Emil Galérián kapott helyet; a galéria a nyelv-múzeum ötletadójának, az egri tanárképző főiskola volt tanárának, dr. Pásztor Emilnek a nevét viseli. A nyelvújítás-kiállítás a felvilágosodás kori magyar nyelvújítást, illetve annak előzményeit és következményeit mutatja be szemléletesen: színes képekkel és tartalmas szövegekkel. A kiállítás egyik "látványossága" egy régi rádió, melyből a Kossuth Rádióban évtizedeken át sugárzott, Édes anyanyelvünk című műsor 1985. június 16-án lejátszott adása: Lőrincze Lajos hangja szól.

Magyar Örökség: a „Beszélni nehéz” anyanyelvi mozgalom

2009. október 16-án új kiállítás nyílt A Magyar Nyelv Múzeumában. A Magyar Örökség: a „Beszélni nehéz” anyanyelvi mozgalom című tárlat a magyar beszéd-művelési mozgalom történetét mutatja be Péchy Blanka 1960-as kezdeményezésétől egészen napjainkig.

Börtönmúzeum

A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumának Kiállítóhelye, mint Magyarország egyetlen Börtönmúzeuma 2007. március 06-án került megnyitásra. A kiállított tárgyak, képek, információk szemléltetik a szabadságvesztés büntetés kialakulását és mai jellemzőit, valamint a jelenkori büntetés-végrehajtási szervezet működését. Az itt összegyűjtött anyagok közel tudományos hűséggel tükrözik azt a fejlődést, amit az emberiség elsősorban Magyarországon és Európában - a korai halál- és testi büntetések alkalmazásától a szabadságvesztés uralkodóvá válásáig megtett. A tárlat középpontjában a szabadságvesztés és az ahhoz kapcsolódó tárgyi és írásos emlékek, szakmatörténeti ismeretek bemutatása áll. A kiállítás egyben büntetés-végrehajtási emlékhely is, amely érzékeltetni kívánja a börtönökben dolgozók felelősségteljes munkáját, e különös szakma jellemzőit. A kiállítás - a fentiek megismerése mellett - aktív és hatékony eszköze lehet a bűnözés, bűnméltés megelőzéséhez.

Kazinczy sírkert

A Kazinczy család sírkertje sírkert nemzeti zarándokhely. Költők sora énekelte meg az itt nyugvó író korszakos jelentőségét. Amikor Petőfi itt járt, azt írta levelében: „szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda elzarándokolnia”.

Kazinczy emlékliget

Kazinczy Dániel (Kazinczy Ferenc nagypapja) 1739-ben vette zálogba dr. Perényi Antalnétól. Ezért Kazinczy Ferenc gyermekora és ifjúsága jelentős részét itt töltötte. A legfogékonyabb gyermekkor, a jellemformáló idő, az ifjúkori évei, méltatlan feledésbe borítva és háttérbe szorítva, a kevésbé ismert abaúji - zempléni falucskához, Alsóregmechez kötik a költőt. Itt van a...

Kazinczy Ferenc Mauzóleum

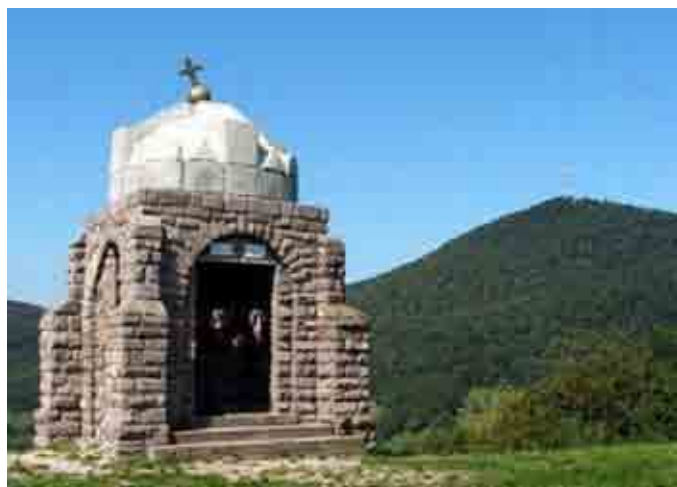

Az elpusztult Kazinczy-kúria parkjában 1873-ban Ybl Miklós tervei alapján épült fel a neoklasszicista emléksarnok (mauzóleum), amelynek kiállítása Kazinczy Ferenc életpályáját idézi föl. Síremléke a parkban áll.

A neoklasszicista stílusú építmény görög templomcsarnokot mintáz. Bejárata és hátoldala oromzatos, két-két pillérrel és dór oszloppal, belül természetes megvilágítású apszis csatlakozik a négyszögű teremhez. A csarnok kiállításának anyagát, a Kazinczy-relikviákat az író unokája, Becske Bálint gyűjtötte össze. Ezekből alakult ki a XIX-XX. század fordulójára a múzeum. Az író néhány személyes tárgya mellett kéziratok, festmények, s Ferenczy István (Marsalkó János által befejezett) fehér márvány Kazinczy-mellszobra idézik fel az író és a kor alakját, illetve hangulatát. A kiállítás áttekintést ad az életpálya fő állomásairól. Maga az emlékcarnok nem csupán irodalmi emlékhely, hanem a Kazinczy-kultusz központja is.

Magyar Kálvária

Az országban egyedülálló történelmi emlékhely a Szár-hegyen található Magyar Kálvária emlékmű rendszer, melyhez pompás hegyi úton juthatunk el. Amint az erdőben a Magyar Kálvária bejáratához érünk, gyönyörű kilátás nyílik szép városunkra. A magasból láthatjuk a települést kettészelő határt, az elszakított területeket. 1934 és 1938 között készült el a 3 építményből (Országzászló, Magyar Kálvária, Szent István Emlékkápolna) álló Magyar Kálvária emlékmű rendszer. Megépítésének célja és feladata az volt, hogy Jézus szenvedéstörténetének analógiájára kifejezze a Trianon okozta magyar fájdalmat.

A kálváriajárás során a Magyar Kálvária bevezető kapujától és Csonka-Sátoraljaújhely táblájától elindulván a látogatók egy-egy stációnál megállván felidézhetik gondolatban az egykori történelmi Magyarországot és emlékezhetnek az elszakított városokra. A keresztény kálváriák 14 stációja Krisztusnak Pilátus házából a Golgota hegyéig vezető szenvedés és a fájdalom útját, a Magyar Kálvária a Trianon okozta fájdalmat és sebet idézi. A „keresztjárás” úti célja itt a jézusi Golgotához hasonlóan az Országzászló, mely a határon túlra került magyaroknak hirdette a hitet a magyar újjászületésben. A 19. századtól kezdődően a kálváriák építészeti megoldása

két egységből állt: a kálváriából és a kápolnából. Az utóbbi megépítésével zárták Újhelyben is az emlékmű rendszert.

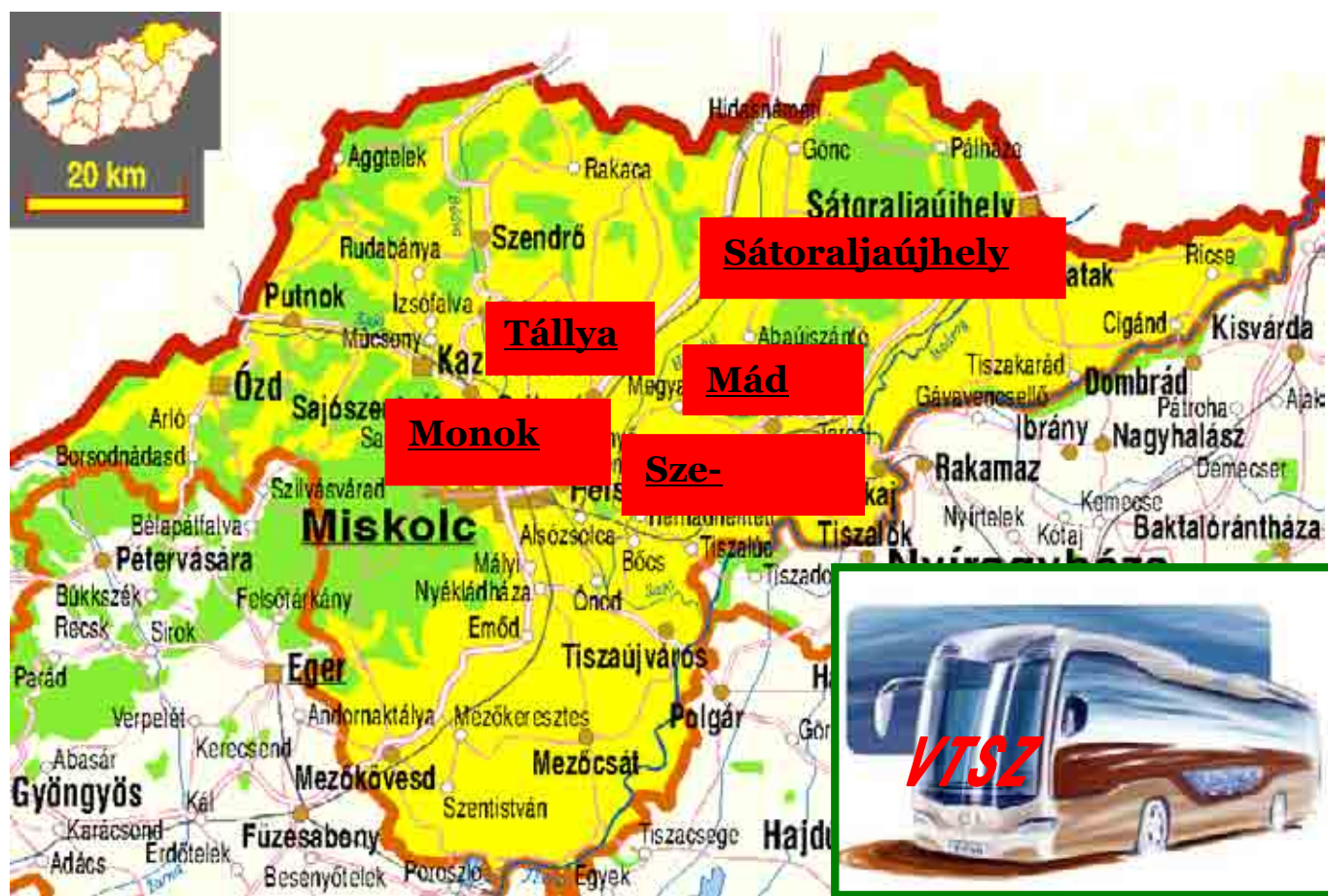
A kettős szentév alkalmából emelt Szent István Emlékkápolna feladata az elkerült területek visszacsatolásában való remény kifejezése is volt. Az országban sehol másutt nem építettek hasonló emlékművet, de sehol másutt nem volt ily nyilvánvalóan igazságtalan az új határ kijelölése.

Zsidó temető – Teietelbaun Mózes a csodatévő rabbi sírja

1808.-ban lett Sátoraljaújhelyben rabbi. Rabbi Mose Prezemyslben született (1759), ősei neves tóramagyarázók és halachikus tekintélyek. Sátoraljaújhelyben történt székfoglalója után (1808), itt is megszerkesztette a közösség tagjaitól elvárt kötelmeket. Főként a szombattartást és a rituális háztartást illetően. Ellene volt minden szabadon viselkedésnek, mely ekkortájt divat volt az ifjúság körében. Rabbiságának tizedik évében, már jól egybeforrt közösség alakult ki. Sokan látogattak el tanulni Sátoraljaújhelybe a nagytekintéjű rabbihoz, még többen keresték fel kéréseikkel. Gyógyításainak híre messzire eljutott.

AZ EGYIK GYÓGYÍTÁSA TÖBBSZÖRÖSEN IS NEVEZETESSÉ TETTE ŐT. KOSSUTH LAJOSRÓL VAN SZÓ, AKI GYERMEKKORÁBAN SÁTORALJAÚJHELYEN TANULT A PIARISTA GIMNÁZIUMBAN.. A GYERMEK KOSSUTH LAJOS MEGKAPTA AZ AKKORI KOR EGYIK SZÖRNYŰ BETEGSÉGÉT, AMIT AKKOR TOROKGYÍKNAK NEVEZTEK ÉS A GYÓGYULÁS SZINTE REMÉNYTELEN VOLT. A MAMA A LAKÁSUKTÓL NEM MESSZE LAKÓ CADIKHOZ (IGAZHOZ) FORDULT SEGÍTSÉGÉRT. A RABBI TANÍTVÁNYAI FELJEGYEZTÉK, HOGY A MESTER HETEKSEL EZ ELŐTT EMLEGETNI KEZDTE, HOGY ŐT EGY NAGY EMBER FOGJA MEGLÁTOGATNI. EHHEZ KÉPEST BEVITTEK HOZZÁ EGY ALÉLT BETEG GYEREKET, AKIT A RABBI NAGY TISZTELETTEL FOGADOTT. A GYERMEK TORKÁT PETRÓLEUMMAL ECSETELTE, EHHEZ, A NEVÉT, TARTALMAZÓ ÁLDÁST MONDOTT. A GYERMEK MEGGYÓGYULT ÉS A MAMA EKKOR MÁR AZ APÁVAL MENT A GYERMEKÉRT. A RABBI KÖZÖLTE AZ APÁVAL, HOGY "EGY NAGY EMBERT ADTAK AZ ORSZÁGNAK, AZ EGÉSZ NEMZET ZÁSZLAJÁT FOGJA VÁLLAIN HORDOZNI."

LIX. VTSZ Találkozó autóbuszos túra

Szerencs

Kisváros Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Miskolctól 30 kilométerre. A Zempléni-hegység déli lábánál, a Taktaköz peremén helyezkedik el. Fontos közúti illetve vasúti csomópont.

Története

A település környéke már az őskorban lakott volt: Szerencs-Taktaföldváron újkőkori, a Hajdúrétten rézkori leleteket tártak fel.

Anonymus krónikája szerint Árpád fejedelem és vezérei Hung várából jövet a Takta mellett, a Szerencse hegyéig elterülő mezőn táboroztak le.

A 12. században a johannita lovagrend alapított itt kolostort. Szerencset a középkorban említik először: a plébániatemplomról első említése 1217-ből való. Az 1420-as évek körül Szerencs és környéke Brankovics György szerb despota birtoka lett. A 1490-ben már mezőváros, a Rákóczi család birtoka volt; 1507-től pedig Szapolyai János volt a helység ura. 1583-ban Rákóczi Zsigmond zálogba kapta Rudolf császártól Szerencs várát és a nemesi birtokot, majd 1603-ban a

végleges adománylevelet is megkapta. 1605. április 17–20. között itt tartották azt az országgyűlést, amin Bocskai Istvánt Magyarország fejedelmévé választották. Ezt követően 1606. március 9-én Bocskai a szabad királyi városi rangot adta Szerencsnek.

A 18. században a település fejlődésnek indult, ám a fejlődés a 19. században megtorpant, sőt, 1876-ban Szerencs a városi rangot is elveszítette. Az ipartelepítés azonban újra elősegítette a fejlődést. 1889-ben felépült a cukorgyár, amely az akkori Európa legnagyobb cukorgyára volt, majd 1923-ban pedig a csokoládégyár is felépült. 1930-ban már csaknem 7000 lakosa volt a településnek.

A második világháború után Szerencs a Szerencsi járás székhelye lett. Az 1960-as években a fejlődés új lendületet kapott, a meglévő gyárakat korszerűsítették, felépült a kenyérgyár és a gépgyár is, új iskolák nyitlak.

1984-ben Szerencs újra városi rangot kapott.

Az EU szabályozás reformjának következményeképpen 2008. március 10-én bejelentették a cukorgyár bezárását.[1] 2009. március 10-én a gyár területén emlékparkot avattak és az önkormányzat emléknappá nyilvánította március 10-ét. A monda szerint a Szerencs nevet Árpád fejedelem adta a városnak, amikor az Árpád-hegyen ezt mondta: „Ma ád (ebből származik Mád neve) Isten szerencsét (Szerencs) e tájon (Tállya) Ond (Ond) és Tarcal (Tarcal) vezéreknek.”

Nevezetességek

A szerencsi vár

A Hegyalja kapujának nevezett Szerencs vidéke a XIII. században a Bogát-Radvány nemzetség szállásbirtokát képezte, akik egy bencés apátságot alapítottak a vizenyős terület egyik kiemelkedő magaslatán. A XV. század végén a virágzó mezővárost már a Szapolyai főnemesi család birtokában találjuk. Bencés apátságát 1556-ban az Erdély-párti Németi Ferenc – tokaji várnagy – fegyveres erővel elfoglalta, és megerősítve támaszponttá alakította a Habsburg hívekkel szemben. Az apátság kőfalait Németi várnagy egy nagyobb területű, palánkfalal övezett külső várral is kiegészítette, ahol a könnyűfegyverzetű huszárok állomásoztak.

1565-ben a sokkal erősebb Tokaj várának sikeres bevételét követően Schwendi császári generális zsoldosaival Szerencs ellen vonult fel, melynek hírére az őrség elmenekült. Korabeli adatok szerint Habsburg Rudolf császár és király a várbirtokot 9160 forintért elzálogosította Rákóczi Zsigmond szendrői várkapitánynak.

Érdekes fellapozni egy 1635-ös összeírást {urbáriumot} a szerencsi várról, miszerint a külső bástyáin ágyúkat, a fegyverházban 50 puskát és 11 kisebb löveget halmoztak fel.

1644-ben Esterházy Miklós nádorispán csapatai megharagták, és vandál módon kifosztották Szerencset, amit az ekkortájt itt birtokos Rákóczi László földesúr

tisztartója az első szóra feladott. Majd a később ismét Rákóczi tulajdonba került végvár már nem képviselt nagyobb hadászati értéket. Az 1670-es Wesselényi-féle összeesküvés megtorlásául császári zsoldosok szállták meg. A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharcutáni békésebb évszázadokban birtokosa volt még az Illésházy, Grassalkovich és a Szirmay család, akik kényelmes lakóépületté alakították át az egykor véres harcokat látott védőműveket.

Jelenleg a szerencsi várban látható a Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye, de egyik részében szálloda is üzemel.

Cukormúzeum

A Szerencsi Cukorgyár Rt. 1989. augusztus 17-i centenáriuma felavatott Cukormúzeum a nagy múltú gyár 100 évének kívánt emléket állítani. Az üzemtörténeti gyűjtemény magvát Farkas István ny. gondnok régebbi gyűjtése képezte, melyet újabb gyűjtéssel és a gyár történetének többéves kutatása során előkerült dokumentumokkal egészítettek ki. A nemzetközi cukorgyűjtemény mintáinak gyűjtése 1987-ben kezdődött meg és napjainkban is folyamatos. A múzeum épülete a gyárral egyidős egykori "financlaktanya".

Zempléni Múzeum

A szerencsi Zempléni Múzeum 1968-ban kezdte meg működését. Szerencs, a hegyaljai kis település gazdag történelmi hagyományokkal rendelkezik. Itt építette meg első várerődítményét a Rákóczi család dinasztiaalapítója, Rákóczi Zsigmond; itt választották meg Bocskai Istvánt Magyarország fejedelmévé. A helytörténet kutatása s eredményeinek bemutatása mellett a múzeum legfontosabb feladata az országos gyűjtőkörrel rendelkező gyűjtemények: a képeslap- és az ex libris-kollekció gondozása.

Képeslapgyűjtemény

Dr. Petrikovits László adományozása által jött létre Magyarország legnagyobb képeslevelezőlap-gyűjteménye, amelyet a szerencsi Zempléni Múzeumban őrzünk. A kollekció nagysága jelenleg meghaladja a 900000 darabot. A gyűjteményben kronológia (külön bontva az 1945 előtt és után kiadottakat) és tematika szerint csoportosítottuk a lapokat. A gyűjtemény gazdagságát "A képeslap története" című állandó kiállítás szemlélteti.

Ex librisgyűjteményA szerencsi Zempléni Múzeum értékes műtárgyegyüttese az ex libris gyűjtemény, amely jelenleg mintegy 36000 darabból áll. Ennek gyűjtését a múzeum egykori dolgozója, Farkas István kezdte el. Kuriózumnak számít, hogy az egyik legismertebb hazai alkotó, a szerencsi származású Fery Antal szinte teljes életműve, és számos ex libris dűca is megtalálható a gyűjteményben. A szerencsi Zempléni Múzeum tárgyi gyűjteménye a település helytörténeti kutatása szempontjából említésre méltó. A tárgyi gyűjtemény történeti, néprajzi tárgyakból és képzőművészeti alkotásokból áll. A néprajzi anyag Szerencs vidéke, a Taktaköz és Harangodvölgy, valamint a dél-zempléni vidék tárgyi emlékeit tartalmazza.

Monok

Borsod-Abaúj-Zemplén megyei falu a Szerencsi kistérségben, része a Tokaj-hegyaljai borvidéknek is. Kossuth Lajos szülőfaluja.

A Zempléni-hegységhez két földtanilag különálló egység csatlakozik, északon a Vilvitányi-röghegy, délen pedig a Szerencsi dombvidék. A hegyek ölelésében a Szerencsi dombság lankás tája oltalmában fekszik a falu. Míg a hegység északon igazi középhegység, addig délen sík dombvidék melynek magassága nem emelkedik 300 m fölé. A hegység déli és keleti lejtőit szántók és szőlők borítják, melynek borai a tokaji borokkal

vetélkedhetnek, de a határában lévő szántók a Tátra vonulatának látványával kápráztatja el mind a falu lakosait, mind pedig az ide érkező turistákat.

Bizonytalan, hogy a település honfoglaláskori alapítású vagy csak a tatárjárás után hozták létre. Legkorábban 1392-ben említik, de a 13. század végén már biztosan létezett, birtokosai, a Monakyak fontos nemesi családnak számítottak. A település neve a szerzetest jelentő szláv *monoh* szóból ered. A törökök felégették a falut, 1567-ben pusztaként esik róla említés. A század vége, a következő század eleje felé újra benépesült, az 1570-es években épülhetett a reneszánsz stílusú kiskastély. Miután a település házasság révén az Andrassy család tulajdonába került, a család felújította a kiskastélyt, de mivel kicsinek bizonyult, a szomszédos domboldalon egy kései barokk kastélyt építettek melyet később klasszicista elemekkel alakítottak át.

Monok – bár sokan nem tudják – búcsújáró hely és ezért minden év szeptemberének második vasárnapján kerül megrendezésre a Kálvária-búcsú, melyre sok zarándok érkezik

Tállya

A község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Szerencsi kistérségben. A híres tokaj-hegyaljai borvidéken fekszik, Miskolctól 45 km-re keletre.

A környék már az őskorban is lakott volt. A 15. században már városként említik. Nevét feltehetőleg francia nyelvű bevándorlóktól kapta, akiket a tatárjárás után telepítettek a környékre. A név a francia „taille” (vágás, irtás) szóból ered, valószínűleg arra utal, hogy a szőlőtelepítés előtt a domboldal bozótosát kiirtották.

A középkorban vára is volt, de a 16. században már csak romjai álltak, ekkor Lorántffy Zsuzsanna utasítására a kövek nagy részét építkezésekhez használták fel.

A Rákóczi-szabadságharc idején Tállya – a Rákóczi család birtokaként – a kurucok egyik fő bázisa volt. 1711-et követően a család elveszítette Tállyát, és a Bretzenhein, majd a Sóhalmi család birtoka volt.

ÉRDEKESÉGEK

- IV. PIUSZ PÁPA A TRIDENTI ZSINAT IDEJÉN MEGKÓSTOLTA A TÁLLYAI BORT, ÉS EZT A KIJELENTÉST TETTE: „SUMMUM PONTIFICEM TALIA VINA DECENTI!”, AZAZ: „ŐSZENTSÉGÉNEK ILYEN (TÁLLYAI) BOR DUKÁL.”
- HELYI LEGENDA SZERINT 1802-BEN TÁLLYÁN KERESZTELTEK MEG KOSSUTH LAJOST, MIVEL MONOKON NEM VOLT EVANGÉLIKUS TEMPLOM. (EZ A VALÓSÁGBAN NEM IGAZ, KOSSUTH ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉSE AZONBAN VALÓBAN A TÁLLYAI EVANGÉLIKUS TEMPLOMBAN VOLT, AHOL AZTÁN A 19. SZÁZAD ELEJI TŰZVÉSZBEN ELPUSTULT.)
- A KÖZSÉG KÖZPONTJÁBAN SZOBROT ÁLLÍTOTTAK AZT JELEZVE, HOGY EGYES VÉLEKEDÉSEK SZERINT TÁLLYA EURÓPA FÖLDRAJZI KÖZÉPPONTJA. EZT A KITŰNTETÉST TÖBB TELEPÜLÉS IS MAGÁÉNAK VALLJA, MIVEL ELÉG SZUBJEKTÍV, HOGY TULAJDONKÉPPEN HOL IS HÚZÓDNÁK EURÓPA HATÁRAI [1].

Látnivalók

- Római katolikus templom (barokkosított, eredetileg gótikus)
- Református templom (barokk, 1753)
- Evangélikus templom (késő barokk)
- Vár romjai
- Rákóczi-kúria (17. század)
- Maillot-kastély (1720,)
- Közép-európai Művészeti Gyűjtemény (a Maillot-kastélyban)
- Balogh-kúria (copf stílusú, 18. század vége, magán tulajdon)
- Postaház (18. század; a településen 1567 óta működik posta)
- „Európa közepe” szobor
- Lavotta János síremléke
- Encsy-gyűjtemény (ásványok, fossziliák)

Mád

A község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Szerencsi kistérségben. A település Miskolctól közúton 44 kilométerre keletre, a tokaj-hegyaljai borvidéken található. A legközelebbi város a 10 km-re levő Szerencs, környező települések még Mezőzombor, Rátka (kb. 5 km), Tállya (kb. 7 km).

A terület az őskor óta lakott, bronzkori

edénymaradványait a budapesti Nemzeti Múzeum őrzi. Az i. sz. 400. év környékéről már szőlőtermesztésre utaló leletek is előkerültek.

A település a 13. században már létezett. Már a legrégebbi oklevelekben is mezővárosként említik. A 15. században a tokaji várhoz tartozott, majd a regéci várhoz. 1541-ben a tállyai uradalom részeként említik.

1567-ben a törökök felégették a falut, de ismét felépült, a 16. század végére Zemplén vármegye hetedik legnépesebb települése lett. 1627-ben már vásártartási joga is volt. 1637-ben a törökök újra felégették. Védekezésül a falusiak meg erősítették a templomot.

1645-ben pestisjárvány pusztított a faluban, 1694-ben pedig sáskajárás sújtotta a mádiakat. Ezt 1695-ben egy jégeső követte. A sok csapás után a település újra fejlődésnek indult. II. Rákóczi Ferenc és nővére 1700-ban megvásárolta a települést. Maga a fejedelem is gyakran járt Mádon, különösen szüret idején. Mád ekkor már híres bortermelő helynek számított, még Thököly Imre is hazaengedte katonáit szüretre.

1739-ben újabb pestisjárvány sújtotta a falut. A Napóleon elleni háborúk idején a tokaj-hegyaljai hadak Mádnál gyülekeztek. A század végére a település elszegényedett, főként az adók és a rossz időjárás miatt.

1795-ben építették a barokk stílusú zsinagógát. Európában a mádi zsinagógán kívül hasonló stílusú csak egy van. Az átépítése során a barokk és copf építészeti stílus keveredése jött létre, ettől vált egyedivé és Magyarország egyik legszebb zsinagógájává. A zsinagóga mellett épült rabbiház teljes felújítása 2006-ban kezdődött el.

19. század első felében ismét járványok pusztítottak.

Az 1848-49-es szabadságharc során sok mádi vesztette életét, köztük a tizenöt éves Koroknay Dániel, a szabadságharc gyermek-hőse. Nevét ma a mádi általános iskola viseli.

- 1904-ben bevezették az áramot a településre.
- 1909-ben érte el a vasút a települést.
- 2004-ben fejeződött be a zsinagóga teljes restaurálása Europa Nostra-díjat kapott.
- 2005 félmilliárdos kárral járó árvíz

Látnivalók:

- Malonyay-ház
- Rákóczi-Aspremont kastély
- Hegyalja Takarékpénztár épülete
- Mádi zsinagóga Europa Nostra-díj
- Római katolikus templom
- Református templom
- Kápolna
- Borospincék

Kalandozások a Bodrogközben

Az idei VTSZ találkozó helyszíne Sátoraljaújhely adta azt az ötletet az MVSC természetjáróinak, hogy meghívják a résztvevőket egy szlovákiai túrára.

A táj amely Sátoraljaújhely közelében terül el a magyar turisták számára -Borsi kivételével- szinte fehér folt, ezért ragadtuk meg az alkalmat, hogy a következő megtekintését ajánljuk.

A táj, a Bodrogköz északi része mezőgazdasági jellegű, nincsenek rajta kiemelkedő természeti szépségek, híres műemlékek de hozzátartozik nemzetünk múltjához.

A túra első állomása **Borsi (Borsa)** (Sátoraljaújhelytől keletre 3 km-re fekszik a Bodrog folyó jobb partján. Nevét az ősi magyar Bors személynévből származtatják.

A területén már az új kőkorból is éltek, a "bükki" kultúra emberének emlékeit is megtalálták, és a 8. századból már sírokat is találtak, melyeket a szlovák kutatók korai szláv síroknak tartanak.

A magyar leírások 1221-ben említik először Borsy néven. Birtokosai voltak az idők során a Perényiek (1387), a Pálóczyak (1429), és a Lórántffy család (1615). Lórántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György há-

zassága révén került a Rákóczi család birtokába.

Zrínyi Ilona Munkácsról Regécre vezető útja során megszállt a kastélyban, és itt szülte meg fiát II. Rákóczi Ferencet 1676. március 27-én.

A Rákóczi család után több birtokosa volt a kastélynak, legutóbb a Vay család.

Az épület falára 1981-ben emléktáblát helyeztek el a sátoraljaújhelyi turisták, mely ma is látható.

A romossá vált épület helyreállítása folyamatban van, benne múzeumot kívánnak elhelyezni. Előtte II. Rákóczi Ferenc szobra áll 1969. VI.1-től. A szobor előzőleg a zólyomi vár udvarán állott (Mayer Ede alkotása 1907)

Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom)

a szlovák Bodrogköz második legnagyobb községe.

Környéke gazdag kőkorból leletekben. A XIII. században már vára volt, a neve ekkor Vásáros - Szerdahely volt. A várat 1670-ben Spork osztrák tábornok leromboltatta. A Vécsey család 1700-ban barokk stílusú kastéllá alakítja át. Jelenleg a községi hivatal működik benne. Falán emléktábla hirdeti, hogy 1832-ben a család ügyvédjeként Kossuth Lajos gyakran megfordult benne. A község magyar lakossága itt tartja a március 15-i ünnepségeket. A római katolikus templom alapjai román koriak, a pravoszláv templom barokk klasszicista stílus elemeket mutat.

Perbenik (Pribenik) község közvetlen Királyhelmecei szomszédságában. Érdeemes megtekinteni a gróf Székelyi Mailáth - Majláth család kastélyát.

Sátoraljaújhelyi Saláta

Királyhelmece (Královsky Chlmece), a kassai kerület tőketerebesi járásában van, a Bodrokköz legjelentősebb városa. Területéről újkőkori, vaskori, római kori leletek kerültek elő. A kora szláv időszakról a feltalált temető tanúskodik. (Erős erdő déli részei) A leleszi alapító levélben 1214-ben Helmech-Helmeche néven említik, amikor II. András király Boleszló váci püspöknek adományozta, majd a leleszi apátság birtoka lett. 1241-ben elpusztítják a tatárok, 1323-ban Károly Róbert Mikcs bánnak adományozta. 1332-ben már állt a templom is. Ezt követően hosszabb ideig az Ákos nemzetségbeliek birtoka, majd a 15. században a Pálóczy családé, mely várat is épített. Őket követték a Perényiek, de Perényi Péter hinta politikája miatt (Habsburg Ferdinánd illetve Zápolya János között) a várat a király leromboltatta. Csekély falmaradvány látható!

Köveiből és részben helyén 1654 körül Lórántffy Zsuzsanna már özvegyként kastélyt épített, melyben 1660-ban meghalt. Jelenleg Zeneiskola, földszintjén emléktábla van elhelyezve.

A Bodrokközi Tiszaszabályozási Társulat központjának iroda épületét építtetett 1895-ben gróf Mailáth V. József (1858-1940) és kórházat 1897-ben. Kimagasló egyéniség volt, 1882-től a Perbenyiki uradalom birtokosa fél évszázadon át, író, publicista, zeneszerző. Az 1846-ban alakult Tiszaszabályozási Társulatnak 40 évig elnöke. Felesége Széchenyi Mária grófnő megalakítja és elnöke lesz a Bodrokközi jótékony nőegyletnek céljuk a Bodrokköz szegénysorsú lakosságának anyagi és szellemi istápolása volt.

A Társulat központjában a múzeum jelenleg egy teremmel működik, mely a Majláth családra vonatkozó ismeretanyagot tartalmazza.

További látnivalók: a római katolikus templom, mely

14.sz. alapokon 1757-ben épült, a református templom 1787-ben.

Fő utcáján Mécs László pap_költő (1930-1944 között élt Helmeceken) és Árpádházi Szent. Erzsébet szobra látható.

A Fő téren a Városháza előtt Petőfi Sándor szobra áll, aki 1847 júliusában járt itt. Továbbá Szt. István, Szt. Imre és Szt. László szobor.

A tér közepén álló diszkút íveit a turul madár fogja össze, oldalán a domborművek II. András király, I. Rákóczi György, Lórántffy Zsuzsanna és a "zempléni tudós" br Szirmay Antalt, valamint város címerét ábrázolják. De szobra van a városban II. Rákóczi Ferencnek, Kálvin Jánosnak és Esterházy Jánosnak is. Fentiek bizonyítják a város lakóinak magyarság tudatát.

Következő állomásunk **Lelesz (Leles)**, neve az ősi magyar Lel névből ered. Régészeti leletei azonosak Helmeccével. A leleszi apátságot 1180-ban alapította a váci püspök, erődtímenyei a 16.században épültek.

1213-ban itt helyezte el II. András király a meggyilkolt Gertrúd királyné szívét (szlovák források szerint a jobb kezét) A király által kibocsátott alapítólevél fontos nyelvemlékünk.

Az apátság a 13.századtól 1567-ig hiteles hely, ahonnan számos fontos oklevelet kelteztek.1241-ben a tatárok elpusztították, de rövidesen helyreállították.

1787-ben II. József megszüntette a Szerzetesrendeket, így a premontrei rend elhagyta a kolostort és csak 1802-ben kapták vissza.1945-ben ismét megszűnt a rend, a kolostor mezőgazdasági szakiskolaként működött. A rendszerváltás után ismét az egyház tulajdonába került, a jászói prépostsághoz tartozik. A templom 1315-1366 között épült a kolostor déli szárnyához, gótikus stílusban, később barokkizálták. A kolostor keleti szárnyában gótikus kápolna látható.

Érdekességként megemlíjtük,hogy 2001-ben1900 lakosából 1434 magyar,238 szlovák és 217 cigány volt.-

Dobóruszka (Ruska) Dobó Istvánnak az egri vár híres védőjének szülőfaluja, de sírja is itt található. Az eredeti sírkövet gróf Buttler János a község egykori birtokosa válásának segítése érdekében az egri érseknek ajándékozta.

Túránk végcélja a határ által kettészakított község **Nagy Szelmenc**. A község fele szlovák, fele pedig Ukrajnához tartozik.(1946) Ez évben itt tartották megemlékezésüket az összetartozás napján a szlovákiai magyarok.

Orehovszkiné Várhegyi Olga

Mécs László

**Vadócba rózsát oltok,
hogy szebb legyen a
Föld**

Május. Rózsálló reggel.

Remény, ígéret, harmat.

*A szélbe fűtyörésem a hajnalos vigalmat.
Kószálni jött ma kedvem: apostolok lovára
kapok s vaktában érek egy messzi kis tanyára.*

*A kakas még az ólban pitymallatot rikongat,
az égbe fűrt pacsirta fittyet hány éji gondnak,
dalától messze rebben bimbóról bánat, szender.
A ház előtti kertben a kis padkán egy ember.*

Apokaliptikus, vad formája és nézése:

*a félszemére vak és helyén gödör van vésve,
haja nyíratlan, félősz, bozontos, mint szakálla,
bakkancsa és kabátja dróttal van összezárva.*

*A reggelt ráköszöntöm, mert testvér-mód kíváncsi
vagyok sorsára s kérdem: Mi jót csináltat, bácsi?
Zord, bömbölő beszéde minden zugot betölt:
"Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!"*

*Nagy kert. S amerre nézek, száz rózsza rózsza hátán,
ráfutva fára, falra, ribizkén ül, salátán,
vad összevisszaságban, befonva minden ösvény,
s bimbó bomol belőlük özönnel, egy se fősvény.*

*Közöttük ül, szemezget e félszent, félig örült
s beszélni kezd, lemetszve egy vadhajást a törül:
...Az Élet mosolyogva száguldott hajnal-hintón,
harmatja, csókja égett minden új ember-bimbón:*

*s diplomaták, bitangok öt évig kaszabolták
ágyékok szép vetését... a földet letarolták...
fiam, szemem kilőtték... s mit elrontottak ők:
vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!*

*Most konferenciáznak a nagy szélhámosok,
hogy csírában megöljék, mi újra él, mozog...
S míg lakomákon dőzsöl, ki milliókat ölt:
vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!"*

*Testvéri szánalomból a szívem rádoromból
Bátyám, én lelket oltok az evangéliomból,
midőn kobzom jóságos zenéjű verset költ:
vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!*